представљање морало пронаћи места у енциклопедији овог типа.

У Енциклопедији су обрађени религијски покрети који су до сада инспирисали бројна истраживања, те су знања о њима прилично раширена у јавности, као што су нпр. Јеховини сведоци, Храм народа, Народ ислама, Међународно друштво свесности Кришне, Розенкројцери, Сајентолошка црква итд, али и мање проучавани покрети као што су Кимбангуизам, Иглесиа ни Кристо, Међународни пут, Субуд, Елан витам итд. У Енциклопедији су описани и покрети који су ретко налазили своје место у издањима која се баве религијским и духовним покретима, као што су Психоделична духовност, Неуролингвистичко програмирање, Форум за оријентацију или Дуф и Рејв у Аустралији.

Енциклопедија нових религија, на једном месту, јасно и веома прегледно нуди информације о великом броју религијских и духовних покрета распрострањених широм света, не ограничавајући се на њихов процват и развој у западним друштвима, што је до сада био најчешћи случај.

Уколико би се оставило места критици оваквом издању, она би се могла односити на следеће: оно што упада у очи, а представља недостатак овог издања, је чињеница да се поједини текстови значајно разликују у квалитету и количини информативности, што је, донекле, и било за очекивати имајући у виду велики број аутора различитих провенијенција који су учествовали у њиховој изради. Поред претпостављених проблема са простором, неколико додатних пасуса у којима би код сваког текста било упућено на референце за даља читања везана за дату проблематику, такође би значајно допринели количини информација коју Енциклопедија носи.

Иако Енциклопедија нових религија представља водич написан за нестручне кругове, иновативни приступ, количина представљених религијских и духовних покрета, као и значајна екипа сарадника који су учествовали у њеној изради, чине је изузетно значајним пројектом и драгоценом литературом за све оне који се на било који начин баве, или планирају да се баве новим религијама и духовношћу.

Данијел Синани

Helena Zdravković, ***Politika žrtve na Kosovu. Identitet žrtve kao primarni diskurzivni cilj Srba i Albanaca u upornom sukobu na Kosovu***, Srpski genealoški centar – Etnološka biblioteka, Beograd 2005, 284 str.

Истраживање на основу којег је настала ова књига, започето је у јуну 2002. године за потребе писања магистарске тезе о решавању етничког конфликта у области комуникологије, на Универзитету у Хартворду, Конектикат, САД. Супротстављајући се приказивању сукоба Срба и Албанаца на Косову као традиционалног, неизбежног, природног и непомирљивог, Хелена Здравковић истиче да друштвене групе (етничке, верске, расне и класне) постају конфликтне само ако постоје основни предуслови, као што је појава вођа, идеологије и организација које подстичу сукобе. Такође, да би овакав конфликт прерастао у грађански рат, бар једна од сукобљених страна мора тежити остваривању права или интереса на рачун друге стране. Ипак, будући да сукоб на Косову постоји током многих покољења, да су сви покушаји његовог решења били неуспешни, као и да у њему учествују дубоко поларизо-

ване групе од којих свака за себе сматра да је жртва и да је у праву, ауторка закључује да је овај конфликт између Срба и Албанаца дубоко укорењен, моралан, продужен и веома упоран. При томе, ауторка се позива на Колмена и његово дефинисање пет посебних обележја непомирљивих и упорних сукоба, од којих је свих пет карактеристично за конфликт на Косову:

1) постојање процеса којим се квалитети друге групе, попут етницитета, језика, вере и тако даље, користе као средства за одређивање "оног другог" и за одржавање моћи над њим; 2) чињеница да се овакви сукоби не тичу само материјалних ресурса, већ и суштинских питања идентитета; 3) присилна и негативна међузависност, односно, стање у којем су сукобљене стране, мада дубоко мрзе једна другу, међузависне географски, лингвистички, културолошки и економски, као и у погледу одређивања идентитета; 4) постојање екстремних емоција, као што су осећај супериорности, индигнација, огорченост, бес, осећање виктимизације и понижености; 5) свакодневна траума и виктимизација, при чему се сопствено насиље и агресија третирају као легитиман одговор на неправду, дискриминацију и понижавање које спроводе "они други".

Здравковићева истиче да идентитет није фиксан, стабилан, примордијалан и јединствен, већ је диференциран, флуидан и конституисан, а потребно му је и неко "сидриште" да би могао да се позитивно идентификује у негативном идентитету "оног другог". На Косову, статус жртве насупрот статусу злотвора "оног другог" представља најизраженије "сидриште" идентификације и Срба и Албанаца.

У првом поглављу, даје се кратак преглед историје Косова и констатује се да српски и албански научници износе потпуно супротне теорије о његовом етничком развоју. Такође, истиче се да и Срби и Албанци инсистирају на томе да су њихова историјска права на Косово примарна, да и једни и други своју историју сматрају апсолутно истинитом и да у њој проналазе доказе о сопственој виктимизацији.

Друго поглавље доноси приказ главних карактеристика примордијалистичких, инструменталистичких и конструктивистичких приступа национализму и националном идентитету, а циљ је разумевање како ови приступи објашњавају конфликт и како их користе стране у сукобу. Здравковићева истиче да постизање схватања кључних питања у вези с косовским проблемом захтева комбиновање елемената сва три приступа. Сукоб на Косову се не може посматрати само из примордијалистичке или инструменталистичке перспективе, које би га свеле на вековну мржњу и урођено насиље, или на питање права и економских и политичких услова, већ је потребан и конструктивистички приступ који ће помоћи да се разуме симболичка вредност Косова, као и процес стварања и одржавања супротстављених идентитета кроз позитивно приказивање сопствене групе као жртве и негативно приказивање "оног другог" као злотвора.

Ауторка се опредељује за конструктивистички приступ да би, у трећем поглављу, објаснила симболичку вредност Косова, као и процес стварања и одржавања дихотомних идентитета. Идентитет жртве и Косово као метафизички простор представљају симболичке ресурсе које Срби и Албанци користе за успостављање сопствене нације као замишљене заједнице, засноване на заједничкој историји и на колективном памћењу. При томе, увек треба имати у

виду да се памти оно што доприноси националној кохезији и постизању одређених политичких и националних циљева, а заборавља се све оно што томе може да одмогне. Здравковићева наглашава да контекст сукоба наводи Србе и Албанце да селективно памте само одређене догађаје и периоде, те да, на тај начин, формирају сећања која су потпуно супротна и која припаднике сопствене групе третирају као жртве, а "оне друге" као злотворе. Ауторка завршава ово поглавље констатацијом да је сукоб између Срба и Албанаца трајан и тешко решив због тога што Косово има огромну симболичку вредност и централну улогу упоришта националних и групних идентитета, при чему "историјска виктимизација" представља једно од најизразитијих обележја.

У четвртом поглављу, Здравковићева констатује да је супротстављање "нас" и "њих" не само део идентитета групе, већ и њене идеологије. Пошто се идеологије испољавају, одржавају и остварују у дискурсу, пето поглавље је посвећено анализи дискурса испитаника који су стављени у контекст међугрупног и унутаргрупног дијалога. Анализа је показала да Срби највише говоре о својим актуелним патњама, док Албанци истичу своју угњетеност за време Милошевићеве владавине. Ипак, ни једни ни други се не задржавају на скорашњем времену, већ себе приказују као "историјске" жртве.

На крају, ауторка закључује да, пошто је идентитет жртве у нераскидивој вези са идентитетом злотвора, тврдње – попут оне да је сопствена етничка група жртва, нужно воде закључку да је "она друга" злотвор. Такође, одустајање од тврдњи о апсолутној виктимизацији условљено је превазилажењем етницитета као примарне идентификације и коришћењем мултиплицитета идентификација, што би требало да доведе до изналажења заједничке основе и рађања емпатије према другом. Коначно, друштвени чиниоци могу да се дистанцирају од разумевања и жаљења само своје виктимизације, једино ако се задовоље њихове основне потребе за сигурношћу и преживљавањем, што би допринело успостављању поверења.

На основу чињенице да њени информанти не сагледавају сукоб као борбу за власт између опортунистичких елита, већ као ривалитет између нација и идентитета, Здравковићева изводи закључак да је потребно да се напори за решавање конфликта усмере на микро ниво идентитета. Наиме, нужно је усредсредити се на разумевање инструментализације историје у свакодневном животу и у свакодневном дискурсу, због тога што та инструментализација одржава дихотомију жртва / злотвор и антагонизам који из ње проистиче.

Ауторка је несумњиво у праву када истиче значај бављења микро нивоом конфликта. Међутим, сматрам да је за разумевање политичких сукоба (а етнички, односно национални сукоби јесу политички) још вреднија анализа стратегија значајних политичких актера и ширег друштвеног контекста у којем се те стратегије примењују. Треба имати у виду да мржња међу обичним људима није довољна за избијање конфликта, као и то да се добри међусуседски односи у мултиетничким срединама могу лако покварити стварањем одговарајућих структурних услова. Не треба заборавити ни помало обесхрабрујућу чињеницу да су нека политичка дешавања у приличној мери детерминисана у деценијама које им претходе.

Без обзира на ове примедбе, мора се истаћи да је Хелена Здравковић пружила веома темељну и систематичну ана-

лизу политичког дискурса обичних Срба и Албанаца, чиме је дала важан допринос разумевању сукоба између те две етнонационалне групе.

Владимир Рибић

Stef Jansen, ***Antinacionalizam. Etnografija otpora u Beogradu i Zagrebu***, Biblioteka XX vek, Beograd 2005, 298 str.

Стеф Јансен критикује ауторе који пишу о сукобу на простору бивше Југославије да недовољно имају у виду да су националне категорије историјски условљене, односно да је њихова конфигурација у деведесетим годинама двадесетог века производ друштвених и политичких промена. Такође, Јансен истиче да, говором о "српском" или "хрватском" становишту као нечем хомогеном, људима који се осећају или не осећају као припадници ових националних заједница одузимамо могућност да артикулишу алтернативно гледиште. Аутор ове књиге се концентрисао на анализу два вида отпора национализму: "одбијање да се национална припадност артикулише као главни фактор и развој алтернативне дискурзивне праксе, артикулисане на основу неких других елемената". Феминистички покрет у Србији и Хрватској објединио је ова два основна антинационалистичка става тиме што је промовисао категорију рода као главни фактор дискурса.

Антинационалистички отпор на простору бивше Југославије није био хомоген, пошто је артикулисан "у различитој мери, на различите начине, из различитих побуда и с различитим циљевима". Многи антинационалисти су се ослањали на различите комбинације алтернативних дискурса (феминизам, урбаност, југословенство, европејство и индивидуализам) којима је заједничка била представа о национализму као о ономе чему се пружа отпор.

Према Јансену, указивање на рурални примитивизам као главни узрок националистичких ратова представља једну од најважнијих тачака постјугословенског антинационализма. Наиме, током свог теренског боравка у Београду и Загребу, од 1996. до 1998. године, аутор је наишао на велики број антинационалистички оријентисаних људи који су се служили одређеним оријенталистичким дискурсом, у чијој основи је била следећа логика: "постјугословенски национализам је примитивни дискурс, његови су носиоци примитивни политичари, а њих, опет, подржавају примитивни сељаци". Јансен објашњава да је, у постјугословенском контексту, оријентализам формирао специфичне парове: урбано – рурално, европско – балканско, цивилизовано – примитивно, модерно – заостало, рационално – ирационално... Међутим, структура антинационализма се најбоље може објаснити појмом културе. Наиме, "култура" је представљала колективно санкционисани конструкт супротстављен "некултури" примитивног национализма. Аутор издваја и анализира пет аспеката антинационалистичког дискурса о "култури": европејство, урбани педигре и припадност, образовање, понашање и стил, и познавање популарне културе.

Сасвим у складу са својим левичарским политичким уверењима, Јансен је испрва био иритиран чињеницом да људи који се боре против националистичког дискриминаторног дискурса баратају стереотипима, али је, ипак, закључио да је антинационалистичка опседнутост урбаним само реакција